

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ДОМІНАНТА СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті доведено актуальність застосування компетентнісного підходу у вітчизняній професійно-педагогічній освіті в умовах євроінтеграції з метою підвищення якості та результативності фахової підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників для закладів освіти всіх типів, які безпосередньо забезпечують повноцінне виконання соціальних функцій освіти. На основі аналізу джерельної бази схарактеризовано сутність ключових понять компетентнісного підходу – “компетенція” і “компетентність”, їхні основні якісні характеристики, що дозволяють чітко їх ідентифікувати, маркувати, розрізняти й усвідомлювати підпорядкування, взаємозалежність і взаємозумовленість. Доведено, що в зазначеній діаді компетенція виступає концептуальним орієнтиром, зовнішньою вимогою, попередньо заданою нормою і пов’язана з певною сферою або конкретним видом діяльності, тоді як компетентність варто розглядати як особистісну якість, що характеризує “володіння цією нормою”, ставлення особистості до такої норми і набуті нею здібності та якості. Охарактеризовано чинники, що впливають на формування компетентності: рівень і якість освіти, здобутий досвід, наявні особистісні властивості, умотивованість, потяг до самовдосконалення і самоосвіти, здатність відповідально і творчо вирішувати життєві та професійні завдання. У роботі представлено основні положеннями, що характеризують компетентнісний підхід як домінанту сучасної професійно-педагогічної освіти, визначено основні принципи (гуманізації, суб’єктності, єдності змістово-технологічного забезпечення освітнього процесу, міждисциплінарності й інтегративності, діагностичності) та етапи (організаційний, сутнісно-змістовний, технолого-методичний) його запровадження.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, майбутні педагоги, професійно-педагогічна освіта, принципи, етапи.

Усвідомлення тісної залежності економічного та культурного розвитку та процвітання держави від якості наявної в ній системи освіти спричиняє пошуки шляхів підвищення її якості, модернізації діяльності закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти, перегляд її теоретико-методологічних домінант. Однією з таких домінант є компетентнісний підхід, що виник у відповідь на запит суспільства загалом і конкретних роботодавців зокрема, у конкурентоспроможних, освічених, мобільних, готових до творчої конструктивної умотивованої діяльності, здатних динамічно і компетентно ухвалювати оптимальні рішення вибору, таких, які мають високий рівень духовно-морального розвитку, сформоване почуття відповідальності за долю країни. Реалізація цього запиту великою мірою залежить від належної професійної підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників для закладів освіти всіх типів, які безпосередньо забезпечують повноцінне здійснювання соціальних функцій освіти в умовах євроінтеграції.

Висвітленню концептуальних засад компетентнісного підходу в освітній галузі присвячено увагу численних зарубіжних дослідників (М. Бомензат, Ш. Деррі, І. Зимня, А. Кларк, Дж. Коллаган, С. Крашен, Д. Мертенс, С. Перрі, Дж. Равен, Д. Селін, В. Сластьонін, Е. Тоффлер, П. Фрейре, А. Хуторської, М. Чошанов та інші). Особливості впровадження ключових засад компетентнісного підходу в умовах євроінтеграції на різних щаблях вітчизняної освітньої системи, можливості спрямування її не на передавання та відтворення готових знань, а на досягнення здобувачами освіти інтегральних показників ефективності в особистісному і професійному розвитку розкрито в наукових працях В. Андрущенко, Н. Бібік, В. Бондаря, Н. Дворнікової, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового, Н. Ничкало, О. Локшиної, О. Пометун, О. Савченко, О. Семенов, С. Сисоевої, Л. Хомич та інших українських учених. Продовжуються пошуки оптимального компонентного наповнення і механізмів формування професійної компетентності, зокрема й педагогічної (О. Алексюк, В. Бездухова, С. Вітвицька, М. Головань, О. Гура, І. Драч, О. Дубасенюк, Л. Зеленська, Є. Кудріна, Н. Кузьміна, В. Лозова, Н. Мачинська, Л. Мітіна, Л. Орбан-Лембрик, М. Пірен, С. Яшук та інші).

Попри незгасиму увагу до проблем, пов’язаних із теоретичним обґрунтуванням і практичною реалізацією компетентнісного підходу, у сучасному науковому просторі й досі залишаються дискусійні моменти щодо його застосування в умовах євроінтеграції.

Мета статті – доведення ролі реалізації компетентнісного підходу у професійно-педагогічній освіті, визначення його понятійного ядра, основних принципів і етапів запровадження.

Зазначимо, що історико-педагогічні дослідження засвідчують такі часові межі зародження компетентнісного підходу: середина ХХ століття – у зарубіжній науковій літературі (як “Competency-Based Education”), кінець 80-х – початок 90-х років – у вітчизняній.

Важливим є той факт, що усвідомлення компетентнісного підходу як пріоритетної основи освітньої політики нашої держави тісно пов’язано з євроінтеграційними процесами в Україні (зокрема, приєднанням нашої країни до Болонського процесу) і ухваленням впливовими міжнародними організаціями (ЮНЕСКО, Рада Європи, Організація Європейського співробітництва та розвитку, ЮНІСЕФ, Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти тощо) відповідних настановних документів, що визначають

його загальні концептуальні орієнтири, основні цілі (навчити вчитися; учитися, щоб жити в суспільстві цікаво і достойно), також зобов'язують уживати прийняту в західних країнах освітню термінологію, зокрема й такі конструкти, як “компетенції” та “компетентності”.

Як і будь-який підхід в освіті (діяльнісний, особистісно зорієнтований, контекстний, культурологічний, аксіологічний тощо), компетентнісний підхід має провідну ідею, наукову концепцію, на основі якої здійснюються проектування й організація освітнього процесу, властивий саме йому категоріальний апарат.

Терміни “компетенція” і “компетентність” становлять понятійне ядро і виступають основними категоріями компетентнісного підходу. Визначимо сутність і основні якісні характеристики зазначених категорій, що дозволяють чітко їх ідентифікувати, маркувати, розрізняти й усвідомлювати підпорядкування, взаємозалежність і взаємозумовленість. Одразу зазначимо, що наявні дотепер дискусії щодо сутності цих понять значною мірою спричинені проблемами їх перекладу, наприклад, слово “competency” перекладалося і як “компетенція”, і як “компетентність”, навіть більше, у деяких зарубіжних і вітчизняних виданнях поняття ототожнюються, або й “розводяться”, але по-різному. Не маючи на меті глибоке занурення в цю проблематику, проаналізуємо ті джерела, які є суголосні нашим міркуванням і аналіз яких дозволив авторів визначитися щодо їхнього сутнісного змісту.

Зазначені поняття є запозиченими і мають латинський корінь (від “competere” – *добиваюсь, відповідаю, підхожу*). Проаналізуємо спочатку словникові джерела для усвідомлення їх первинного найширшого тлумачення. Так, і у “Словнику іншомовних слів” і в “Новому тлумачному словнику української мови” “компетенція” трактується як “добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи” [5, с. 874]; “коло питань, у яких особа добре поінформована, має знання, досвід, що дає їй змогу фахово розв'язувати проблеми” [7]. Натомість вказані джерела дозволяють провести послідовний аналіз слова “компетентність”, що визначається як авторитетність, поінформованість, обізнаність, “володіння компетенцією” [7], і такого, що походить від нього, терміна “компетентний”, що характеризує особу, яка “має достатні знання в якій-небудь галузі”, “добре обізнану; тямущу”, кваліфіковану; яка “має певні повноваження; повноправну, повновладну” [5, с. 874].

Л. Мровицький зауважує, що компетенції “включають в себе опис основних навичок, знань, ставлень і поведінки, необхідних суб'єкту для ефективного здійснення в реальному житті тих чи тих завдань і дій” [10, с. 144]. С. Паррі характеризує компетенції (competencies) як “сукупність знань у певній сфері, навичок і ставлень, що впливають на значну частину професійної діяльності та пов'язані з її виконанням, які можуть бути оцінені, усупереч прийнятим стандартам, і розвинуті шляхом навчання” [11, с. 50].

Отже, будемо розуміти компетентність як об'єктивну категорію, установлену суспільну норму, вимогу щодо необхідних для успішної життєтворчості й успіху в певній сфері діяльності знань, умінь, навичок, ставлень, поведінкових стратегій.

Особистісний контекст компетентності обґрунтовується в наукових працях Ж. Делора, І. Зязюна, Р. Джонсона, О. Савченко, С. Сисоєвої, А. Хуторського й інших. Таке бачення сутності цього феномену підтримують й автори “Енциклопедії освіти”, де вказується, що “результатом набуття компетенцій є компетентність, яка, на відміну від компетенції, передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності” [2, с. 409].

“Екзистенціальною властивістю людини” маркує компетентність І. Зязюн, акцентуючи на тому, що вона є результатом життєтворчої душевно-духовно-фізичної активності особистості. Учений зазначає, що як особистісна властивість компетентність здатна виявлятися в різних формах, а саме: “як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей” [3, с. 17].

Компетентність розглядають як інтегровану якість особистості, сформовану в результаті опанування сукупності компетенцій [9, с. 121]; як інтегративну якість особистості, що “системно характеризує її реальну здатність адекватно і відповідально реагувати на стрімкі соціальні зміни”, самореалізовуватися і здійснювати на цій основі “відбір способів і засобів досягнення бажаного майбутнього, застосовувати набуті знання, навички та вміння адекватно різним життєвим ситуаціям, як наявним, так і очікуваним” [8, с. 3]. Як оцінну категорію позиціонує компетентність С. Сисоєва, яка зазначає, що вона “характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності в системі суспільної праці, що має досвід у певній сфері; вирізняється відповідальністю за досягнуті результати, є здатною вчитися на помилках” [6, с. 4]. На її формування впливають такі чинники: рівень та якість освіти, здобутий досвід, наявні особистісні властивості, умотивованість, потяг до самовдосконалення і самоосвіти, здатність відповідально і творчо вирішувати життєві та професійні завдання тощо [6, с. 152].

Розмежовуючи терміни “компетенція” і “компетентність”, і ми повною мірою солідарні з ученими, які вказують на те, що компетенція виступає концептуальним орієнтиром, зовнішньою вимогою, попередньо заданою нормою і пов'язана з певною сферою або конкретним видом діяльності, тоді як компетентність варто розглядати як особистісну якість, що характеризує “володіння цією нормою”, ставлення особистості до такої норми і набуті нею здібності та якості [3; 4; 6; 8; 9 та ін.].

Ученими встановлено, що компетентнісний підхід в освіті являє собою взаємопов'язану “сукупність загальних принципів визначення цілей освіти, відбору її змісту, організації освітнього процесу й оцінки

освітніх результатів” [4], якими визнано сформованість загальних (ключових, базових, основних, життєвих) і спеціальних (предметних, фахових, професійних) компетентностей особистості. Його реалізація передбачає такі “цілі-вектори” освітнього процесу, як: розвиток індивідуальності, соціалізація, уміння навчатися, усвідомлені знання та здатності їх застосувати, самоактуалізація, самодетермінація, самовизначення тощо.

Основними положеннями, що характеризують компетентнісний підхід як домінують сучасної професійно-педагогічної освіти в Україні, можна визначити такі: практико-орієнтована спрямованість змісту професійно-педагогічної освіти; навчання впродовж життя і для життя; синергія взаємодії змісту освіти і технологічних механізмів його реалізації; освітні результати мають вимірюватися не лише знаннями, а й уміннями їх застосовувати для вирішення практичних освітньо-виховних завдань, ставленням до них, ціннісними орієнтирами суб’єктів освітнього процесу, набутим досвідом професійно-педагогічної діяльності й опануванням оптимальних для успішної соціальної адаптації поведінкових моделей і особистісних якостей, що відповідають цінностям демократичного суспільства й особистісно зорієнтованої освіти; головними індикаторами якості освіти визнано компетенції та компетентності; освітній процес має відповідати соціальним, культурним, професійним і особистісним потребам, розглядається як технологічний, центром якого є не викладання, а свідоме й умотивоване учіння; урахування вимог європейського і світового ринку праці щодо затребуваності освітніх досягнень здобувача освіти як майбутнього педагога, забезпечення його конкурентоспроможності й адаптивності у змінюваних умовах сучасної соціоекономічної реальності.

У характеристиці компетентнісного підходу як домінують професійно-педагогічної освіти не можна оминути принципи як основні вихідні положення, що виступають основою реалізації та засобом регламентації застосування будь-якої освітньої концепції, бо являють собою науково обґрунтовану сукупність правил і вимог її здійснення.

Основні принципи такі:

– принцип гуманізації – як націленість освітнього процесу на розвиток і самореалізацію особистості відповідно до її можливостей, потреб і запитів;

– принцип суб’єктності, в основі якого є “визнання самобутності й самоцінності кожної особистості як індивіда, наділеного своїми неповторними природними даними, набутим соціальним досвідом і компетенціями, здатного до ініціативи, активності та самостійності” [1, с. 15];

– принцип єдності змістово-технологічного забезпечення освітнього процесу (характеризується залежністю змісту освіти від соціального замовлення ринку праці, що, у свою чергу, потребує розроблення гарантовано результативних інструментів організації освітнього процесу);

– принцип міждисциплінарності й інтегративності, що націлює на посилення взаємозв’язків і взаємодії навчальних дисциплін, синтез знань різних наук;

– принцип діагностичності, що передбачає розроблення чіткого різнорівневого діагностичного інструментарію вимірювання результативності освітнього процесу, причому не тільки його знаннєвої, а й особистісної компонент.

Як відомо, існують державний (ухвалення низки документів, що регламентують і націлюють на реалізацію в умовах євроінтеграції), науковий (відбувається розроблення теоретико-методологічних засад і концептуальних основ, обґрунтування й апробація методичного інструментарію) і практико-реалізаційний (заклади освіти) рівні впровадження компетентнісного підходу. Проаналізуємо етапи його реалізації саме на рівні закладу вищої освіти, автономність якого не лише проголошується, а й є реальною вимогою в умовах євроінтеграції. Перший етап, організаційний, не може бути повною мірою здійснений тільки на рівні ЗВО, але вони беруть активну участь у його реалізації. Цей етап включає визначення складу і змісту компетенцій відповідно до освітніх рівнів підготовки майбутніх педагогів, узгодження кваліфікаційних вимог із змістом фахових компетенцій з урахуванням відповідно функцій і типових завдань професійно-педагогічної діяльності фахівця. Наступний – сутнісно-змістовний етап – передбачає розроблення й оновлення освітньо-професійних програм, складу і змісту освітніх компонент, змісту практичної підготовки щодо їхньої відповідності євроінтеграційним запитам, компетентнісним основам професійно-педагогічної освіти, забезпечення інформаційно-методичного супроводу самостійної роботи здобувачів освіти. Технологічно-методичний етап включає опанування, розроблення і застосування активних суб’єктних форм і особистісно зорієнтованих методів і технологій навчання з урахуванням його контекстного характеру.

Висновки. Реалізація компетентнісного підходу у професійно-педагогічній освіті в умовах євроінтеграції сприяє її гармонізації з архітектурою світової, зокрема й європейської, освіти, підвищенню її якості, конкурентоспроможності, результативності, практичної спрямованості, інноваційності.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні концептуальної моделі реалізації компетентнісного підходу щодо професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в умовах євроінтеграційних змін у вітчизняній вищій освіті.

Використана література:

1. Бойко А. Феномен “суб’єкт-суб’єктні відносини” – стратегія подальшого розвитку педагогічної теорії і практики. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць. 2012. Спецвипуск 8. Ч. I. С. 3–17.
2. *Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України* ; гол. ред. В. Кремень. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.

3. Зязюн І. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. Глухів : РВВ ГАПУ, 2005. С. 10–18.
4. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Т. 1 : А – К / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконті, 2006. 926 с.
6. Сисоєва С., Соколова І. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження. Київ : ЕКМО, 2012. 362 с.
7. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. : Л. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
8. Степаненко М. Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Харків, 2006. С. 3.
9. Яремчук Н. Психолого-педагогічні компетенції як складова професійної підготовки фахівців непедагогічних спеціальностей. *Вісник Львівського університету. Серія “Педагогічна”*. 2016. Вип. 30. С. 119–128.
10. Mrowicki L. Project Work English Competency-Based Curriculum. Portland. OR : Northwest Educational Cooperative, 1986. P. 144.
11. Parry S. The quest for competencies: competency studies can help you make HR decision, but the results are only as good as the study. *Training*. 1996. 33. P. 48–56.

References:

1. Boiko A. M. (2012). Fenomen “subiekt-subiektni vidnosyny” – stratehiia podalshoho rozvytku pedahohichnoi teorii i praktyky [The phenomenon of “subject-subject relations” is a strategy for the further development of pedagogical theory and practice]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu: zb. nauk. prats. Spetsvypusk 8. Ch. I. 3–17* [in Ukrainian].
2. Entsyklopediia osvity (2008) [Encyclopedia of education]. Akademia ped. nauk Ukrainy ; holovnyi redaktor. V. H. Kremin. Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].
3. Ziazun I. A. (2005). Filosofiia postupu i prohnozu osvitnoi systemy [Philosophy of the progress and forecast of the educational system]. *Pedahohichna maisternist: problemy, poshuky, perspektyvy: monohrafiia*. Hlukhiv: RVV HAPU. 10–18 [in Ukrainian].
4. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni ukrainskii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy (2004) [Competency approach in modern Ukrainian education: world experience and Ukrainian perspectives]. Pid zah. red. O. Ovcharuk. Kyiv: K.I.S. 112 s. [in Ukrainian].
5. Novyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy (2006) [New explanatory dictionary of the Ukrainian language] (u 3-kh tomakh). T. 1 : A – K. Ukladachi: V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. Kyiv: AKONIT. 926 s. [in Ukrainian].
6. Sysoieva S. O., Sokolova I. V. (2012). Problemy nepererвної profesiinnoi osvity: tezaurus naukovoho doslidzhennia [Problems of continuing professional education: thesaurus of scientific research]. Kyiv: EKMO. 362 s. [in Ukrainian].
7. Slovnyk inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen (2000) [Dictionary of foreign words: 23,000 words and terminological phrases]. Uklad. L. O. Pustovit, O. I. Skopnenko, H. M. Siuta, T. V. Tsybaliuk. Kyiv: Dovira. 1018 s. [in Ukrainian].
8. Stepanenko M. D. (2006). Zhyttieva kompetentnist osobystosti: kontseptualni zasady ta sotsialni vymiry [Life competence of the individual: conceptual foundations and social dimensions]: Avtoref. dys... kand. filoz. nauk. Kharkivskiyi nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv. S. 3. [in Ukrainian].
9. Yaremchuk N. (2016). Psykholoho-pedahohichni kompetentsii yak skladova profesiinnoi pidhotovky fakhivtsiv nepedahohichnykh spetsialnostei [Psychological and pedagogical competencies as a component of professional training of specialists in non-pedagogical specialties]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia pedahohichna*. Vyp. 30. 119–128 [in Ukrainian].
10. Mrowicki L. (1986). Project Work English Competency-Based Curriculum. Portland. OR: Northwest Educational Cooperative. P. 144.
11. Parry S. B. (1996). The quest for competencies: competency studies can help you make HR decision, but the results are only as good as the study. *Training*, 33. P. 48–56.

Knyazheva I. Competency approach as the dominant of modern professional and pedagogical education in the conditions of European integration

The article proves the relevance of the application of the competency approach in domestic professional and pedagogical education in the conditions of European integration in order to improve the quality and effectiveness of professional training of highly qualified pedagogical workers for educational institutions of all types, which directly ensure the full implementation of the social functions of education. On the basis of the analysis of the source base, the essence of the key concepts of the competence approach – “competence” and “competency”, their main qualitative characteristics, which allow them to be clearly identified, marked, distinguished and aware of their subordination, interdependence and interdependence – have been characterized. It is proved that in the mentioned dyad, competence acts as a conceptual guideline, an external requirement, a predetermined norm and is related to a certain sphere or a specific type of activity, while competency should be considered as a personal quality that characterizes “possession of this norm”, the attitude of an individual to such norms and acquired abilities and qualities. The factors affecting the formation of competency are characterized: the level and quality of education, acquired experience, available personal qualities, motivation, the desire for self-improvement and self-education, the ability to responsibly and creatively solve life and professional tasks. The work presents the main provisions characterizing the competency-based approach as a dominant feature of modern professional and pedagogical education, defines the main principles (humanization, subjectivity, unity of the content-technological support of the educational process, interdisciplinary and integrative, diagnostic) and stages (organizational, essential-content, technological and methodical) its introduction.

Key words: *competency, competence, competency approach, future teachers, professional and pedagogical education, principles, stages.*